

Patrimoni cultural i administració local

CARLES VICENTE GUITART

Historiador, cap de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona

1

1. Vista de l'exposició «L'Altra vida de les armes», un projecte de cooperació entre diversos museus d'àmbit local, La Diputació de Barcelona i el Museu d'Història de Catalunya. Fotografia: MHC (Enric Plana)

Con la perspectiva de veinticinco años de ayuntamientos democráticos, podemos afirmar que la normalización cultural de pueblos y ciudades que se ha llevado a cabo ha significado el impulso más importante para la recuperación cultural del país. El autor defiende el escenario local como marco idóneo para el desarrollo de proyectos de dinamización del patrimonio cultural, potenciando la cooperación entre el sector público y el privado, y reforzando la capacidad de la Administración local o regional de actuar como catalizador de todos los intereses. El museo territorial es el que está en mejor posición para abanderar la reconversión del sector patrimonial que habrá de permitir transformar lo que hasta ahora han sido los productos patrimoniales clásicos, de finalidades exclusivamente simbólicas, en auténticos servicios públicos de calidad dirigidos al conjunto de los ciudadanos.

Looking back after twenty-five years of democratic city councils, we can say that the cultural normalisation of our people and cities has been the most important stimulus for the cultural recovery of the country as a whole. The author defends the local setting as ideal for developing projects to bring cultural heritage to life, encourage co-operation between the public and the private sectors, and reinforce the capacity of local and regional

UN PATRIMONI ESTÈS EN EL TERRITORI

Amb la perspectiva de vint-i-cinc anys d'ajuntaments democràtics, podem afirmar que la normalització cultural de pobles i ciutats portada a terme ha significat l'impuls més important per a la recuperació cultural del país. I això, malgrat les dificultats derivades del desordre competencial que ha propiciat certa inhibició de les instàncies administratives superiors, i del fre que, sobretot els primers anys, ha representat haver d'esmerçar recursos en la reconstrucció de les ciutats i pobles, des de les bases més elementals de l'economia, l'urbanisme o la sanitat.

Els museus, com a exemple representatiu d'equipament especialitzat en la gestió del patrimoni cultural, han patit en aquests anys transformacions diverses, i han passat de ser considerats espais de representació simbòlica a repensar-se com a espais d'intercanvi i comunicació d'experiències, amb una clara funció social integradora. Aquesta funció, evident en termes generals, es fa encara més òbvia en els anomenats museus de territori o de ciutat, que prenen la memòria de l'espai com a objecte museístic primordial. Dels més de 300 museus i col·leccions oberts al públic que consten a la *Guia de museus de Catalunya* editada l'any 1999, la majoria són de gestió municipal (*Guia...*, 1999). Un estudi presentat dos anys abans assenyalava que el 79% dels museus de Catalunya tenien un finançament, i un model de gestió, majoritàriament municipal, i que el 47% es trobava en poblacions menors de 10.000 habitants (*Jornada Museus i Patrimoni...*, 1997).

public administrations to act as catalysers of all interests. Territorial museums are the institutions best placed to lead this recovery of the heritage sector. A recovery which will enable the transformation of what up to now have been classical heritage products, with exclusively symbolic references, into real quality public services for all our citizens.

2. Imatge de l'exposició «L'Ebre, camí de l'aigua», en la seva presentació al MHC. Fotografia: MHC (Pepo Segura)

No hi ha dubte que les especials característiques de la història contemporània de Catalunya han influït en aquesta proliferació de museus que, en la seva immensa majoria, *«han estat fruit de l'activitat d'entitats culturals, associacions, grups parroquials, col·lectius d'afezionats, o d'altres iniciatives voluntàries»* (Marcet; Pardo; Solias, 1987). Una important tasca de suplència que ha permès la conservació del patrimoni cultural i el manteniment dels signes materials de la nostra història.

A partir de 1979, a escala local, i de 1980 a tot país, s'inicia el camí institucional per a la recuperació de la memòria com a bé col·lectiu: *«la festa i els museus esdevingueren instruments privilegiats, l'un per assolir la reconquesta de l'espai públic, que havia romàs confiscat durant la dictadura, l'altre per satisfer l'ànima d'autoafirmació de la identitat a escala microlocal»* (Inieta, 1995). Aquests primers anys que van des de l'arribada de la democràcia fins a meitats dels vuitanta són testimoni de l'aparició o transformació d'un munt d'iniciatives cíviqes i públiques a favor de la recuperació de les arrels pròpies. En aquest marc, els museus locals de titularitat municipal esdevingueren importants instruments de gestió i difusió del patrimoni cultural català. Amb major o menor col·laboració de la Generalitat, però sempre amb un esforç financer municipal considerable, en el període 1980 /1990 es renovaren, crearen o refundaren (a partir de la municipalització de la gestió) bona part dels equipaments que s'han posat al capdavant de la reflexió museística de Catalunya. Aquestes accions van portar associada la professionalització dels equipaments culturals especialitzats, al mateix temps que consolidaven una nova concepció del patrimoni integrat en el conjunt de les polítiques culturals de la ciutat, com a motor dinamitzador del territori (Collin et al.; 1993).

Aquest és el panorama quan s'aprova la Llei de museus l'any 1990, amb la qual tothom coincidia a afirmar que s'obria un nou període d'espe-

rança caracteritzat per la capacitat d'ordenar «*el mapa museístic de Catalunya i sistematitzar una acumulació d'iniciatives atomitzades, forçadament inconnexes durant molts anys*» (Parès, 1993). Però, tant la Llei de museus, com la posterior del patrimoni cultural català de 1993, van deixar les polítiques locals de patrimoni força desateses i en plena crisi motivada, en part, per la manca d'un efectiu marc reglamentari que assenyalés drets i deures, així com les fórmules operatives de finançament i gestió. Bona part dels responsables polítics locals afirmaven que no s'havia portat a terme una política coherent i racional de desplegament museístic que prioritzés projectes, inversions en el territori, i recursos tècnics i econòmics necessaris per executar, en termes reals, el que la llei establí (*Jornada Museus i Patrimoni ...*, 1997).

Malgrat això, els museus locals van continuar desenvolupant i modernitzant les seves polítiques de patrimoni a partir, quasi exclusivament, dels recursos econòmics municipals. A mesura que avançava el decenni dels noranta, responsables polítics i professionals del patrimoni cercaven noves formulacions per fer viables les polítiques desenvolupades fins aleshores i garantir-ne el futur, i apostaren per nous models de cooperació i intercanvi, indicis d'un canvi de rumb i de mètode a la recerca d'unes polítiques patrimonials autosostenibles, socialment i econòmicament. Un procés de reconversió que s'ha fet força evident en ciutats com Mataró, Sabadell, Badalona o Gavà, entre moltes altres. En aquesta línia estratègica, el museu local es va refermar com un equipament cultural especialitzat capaç de vetllar per la correcta regulació de les activitats relacionades amb la conservació del patrimoni cultural local (plans especials, normes subsidiàries de planejament, cartes arqueològiques...), i com a centre promotor de la memòria de la seva comunitat. *L'Informatiu dels Museus de Sabadell* afirmava que «*els museus són una peça fonamental per articular la política local del patrimoni*», capaços de realitzar una lectura patrimonial de la ciutat i incorporar en el seu discurs museogràfic tots els elements patrimonials immobles i la relació dels museus amb la ciutat, més enllà dels objectes mobles que conformen els seus fons (*Museus de ...*, 1998). Trobem, doncs, arreu del territori, processos de reconversió dels conceptes estàtics del patrimoni cultural cap a veritables motors de canvi econòmic i social. Un esforç, recolzat en la iniciativa municipal, que ha permès equipaments culturals d'alt nivell (Cardedeu, Mollet, Igualada,...), amb taxes d'autofinançament superiors al 50% (Cercs, Capellades, Argentona,...) i, en general, mantenir uns serveis de qualitat adreçats al conjunt dels ciutadans. Per citar tres exemples: Cerdanyola del Vallès, ciutat metropolitana que als anys setanta semblava haver enterrat la memòria sota el pes del formigó i que, actualment, disposa d'uns programes de divulgació i de recuperació de la memòria, i amb una potent xarxa d'equipaments destinada a conservar-la: Museu Ca n'Ortadó (inaugurat el 1998), jaciment ibèric de

3. Sala del Museu d'Història de Sabadell. Fotografia: Museu d'Història de Sabadell

4. Museu Molí Paperer de Capellades. Fotografia: Museu Molí Paperer de Capellades

5. Museu de Badalona: Fotografia. Museu de Badalona.
6. Farmàcia Balvey. Arxiu Fotogràfic Museu-Arxiu Tomàs Balvey, Cardedeu.

Ca n'Oliver (obert al públic el 1999), arxiu municipal (inaugurat l'any 2000); l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, al Pallars Sobirà, iniciativa de cinc ajuntaments i el Consell Comarcal, que l'any 1994 inaugurava la seu central a Esterri, amb l'objectiu de recuperar i conservar el patrimoni d'una societat agroramadera i que, alhora, entenia el patrimoni cultural com un element significatiu de la dinamització cultural i econòmica de la societat aneuenca. O bé, el Museu de les Mines de Cercs, inaugurat l'any 1999 per iniciativa d'un ajuntament de poc més de 1.400 habitants, que l'any 2002 superava els 42.000 visitants i una taxa d'autofinançament superior al 50%, al mateix temps que esdevenia un veritable promotor de dinàmiques patrimonials a l'Alt Berguedà. Es tracta només de tres casos, tan allunyats conceptualment i metodològicament com es vulgui, però amb un punt de coincidència: l'empenta i la iniciativa local per tirar endavant els projectes.

De tot el que hem dit, sembla clar que els museus territorials catalans són bàsicament de titularitat pública, majoritàriament municipal, i que les dinàmiques de renovació dels darrers decennis han comportat una certa especialització que, si hom les interpreta en conjunt, donen una autèntica visió nacional del patrimoni cultural català. No és la transcendència i el valor de les col·leccions i els béns que conserven, tot i que també, sinó la diversitat de matisos i lectures que permeten allò que els fa especialment rellevants.

LES POLÍTIQUES DE PROXIMITAT, UN INSTRUMENT DEL MÓN LOCAL

Aquesta és la realitat que portava al regidor vigatà Xavier Solà a reclamar una legislació clara i a favor del reconeixement de l'autonomia municipal respecte del seu patrimoni (Solà, 2000). Aquesta reclamació

del principi de subsidiarietat, atès que «*el patrimoni nacional català depèn en gran mesura dels petits museus, els que poden intervenir de manera eficient sobre el territori (per raons de proximitat) o que tenint un caràcter monogràfic poden concentrar-se molt a definir i executar una política altament operativa*» (Espadaler, 2000), esdevé un dels dèficits més peremptoris de tot el període esmentat i una necessitat real encara avui. Un recent document de treball elaborat per la Federació de Municipis de Catalunya aquest any 2005 ho torna a expressar de forma contundent quan afirma que «*a mesura que les polítiques culturals han anat assumint major centralitat en els programes d'actuació dels poders locals, la pressió de les demandes i la responsabilitat dels ajuntament ha crescut considerablement... El cas de la cultura és un dels sectors en què aquesta situació és més evident: les responsabilitats de proveir serveis públics culturals recau en els àmbits superiors de govern però les mancances recauen sobre els ajuntaments*» (10 criteris per a ..., 2005). Per aquest motiu es reivindica un major equilibri entre l'autonomia de les administracions locals i l'encaix amb els sistemes generals, atès que és el sector cultural de l'administració local qui rep la major part de les demandes ciutadanes i qui menys recursos disposa, tant d'ordenació, com tècnics o econòmics. Per altra banda, un recent estudi sobre la despesa de caràcter discrecional dels ajuntaments, elaborat per l'Institut d'Economia de Barcelona i la Diputació de Barcelona, assenyala que aquesta se situa en un 33% de la despesa municipal de caràcter no obligatori. I que la quota de la cultura representa un 18,6%, és a dir 45,6€ per habitant, dels quals 6,7€ estan relacionats amb el patrimoni cultural (Institut d'Economia de Barcelona, 2004). Sens dubte, una major precisió en la definició de les responsabilitats dels ajuntaments en relació amb el patrimoni cultural i sobre el seu finançament suposaria «*un salt qualitatiu històric no només pels ajuntaments sinó pel conjunt del sistema cultural català que s'alimenta en bona part de la capacitat de programació dels municipis*» (10 criteris per a..., 2005)

L'aportació cultural dels municipis catalans ha estat bàsica en l'articulació de l'estat actual de la Catalunya cultural tot i que, encara, hi ha molta feina per fer, tant en termes quantitius com qualitius, fet que dificulta la utilització efectiva del patrimoni cultural com a recurs dirigit a l'ús ciutadà i al desenvolupament i promoció econòmica de les ciutats i dels pobles. Tal com recollien les conclusions dels treballs realitzats per la Taula de Regidors de la Diputació de Barcelona (DD.AA, Cultura i ..., 2000), cal repensar el sector, globalment, sobre la base de simplificar el marc normatiu, garantir l'aplicació del principi de subsidiarietat i d'autonomia local i dissenyar fórmules de finançament. En definitiva, establir un pacte institucional que garanteixi el suport tècnic de la gestió del patrimoni cultural del país, reconeixent que aquest està estès per tot el territori. En cas contrari, i malgrat la reglamentació legal,

Bibliografia

10 criteris per a l'establiment d'un acord entre el govern de la Generalitat de Catalunya i l'Administració Local en matèria de cultura. Federació de Municipis de Catalunya, Document de treball, març 2005

COLLIN, Gerard et al. «El patrimoni integral». Dossier a *Revista de Girona*. Diputació de Girona. Juliol-agost 1993, núm. 159.

DD.AA. *Cultura i poder local. Reflexions i propostes des de la Taula de Regidors de Cultura dels municipis de la província de Barcelona*. Barcelona: Pagès ed. i Diputació de Barcelona, 2000

ESPADALER, Pep. «Quina serà l'aportació dels petits museus a la societat del futur?». A *Aixa, Revista del Museu Etnològic del Montseny*. La Gubella. Arbúcies: 2000, núm. 7.

FORN FOXÀ, Manuel de. *Estratègies i territoris. Els nous paradigmes*. Diputació de Barcelona, novembre 2004

Guia de Museus de Catalunya. Barcelona: Edicions 62 i Generalitat de Catalunya, 1999

INIESTA, Montserrat. «Els museus locals i comarcals. Problemàtica i projecció social». Recull les actes de les jornades «Museus i societat» celebrades a l'octubre de 1994 a Tàrraga. A *Urtx, revista cultural de l'Urgell*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell, 1995, núm. 8.

Institut d'Economia de Barcelona *La despesa de caràcter discrecional dels ajuntaments i el seu finançament. Exercici 2001*. Diputació de Barcelona, 2004

continuaran apareixent experiències i equipaments dedicats a la memòria, a la conservació del patrimoni i a la divulgació històrica – siguin museus, arxius, centres d'interpretació o el que es vulgui –, sense capacitat de desplegament ni possibilitat d'acomplir la seva funció.

NOVES ESTRATÈGIES DES DEL TERRITORI

Evidentment, no tot depèn de les administracions públiques, el seu grau d'autonomia i el finançament que s'assoleixi. Cal, a més, repensar els models de gestió, conservació i divulgació del patrimoni cultural català. En l'entorn actual, per garantir la qualitat de vida, és més necessari que mai que els territoris reflexionin sobre la situació, dissenyin amb consens l'escenari de futur desitjat i, d'acord amb això, defineixin les estratègies de futur més adequades (Forn, 2004). Una gestió adequada del patrimoni cultural, en el marc de plans estratègics, ha de permetre posar-lo al servei del conjunt de la comunitat, tot vinculant-lo a les singularitats locals, i aprofitar adequadament la seva capacitat didàctica com a eina de comunicació i aprenentatge.

Però, al mateix temps, el patrimoni cultural pot esdevenir un aspecte nuclear de les estratègies de desenvolupament sostenible del territori, sobretot en clau d'atracció turística, i per la capacitat de generació de recursos induïts alhora és, potencialment, generador de nous perfils professionals i nous jaciments d'ocupació. Per tant, orientar les estratègies de preservació del patrimoni cultural local en termes de promoció econòmica i social és una prioritat en la mesura que afegeix valor econòmic i cohesió social al territori. La gestió del patrimoni cultural i de la memòria històrica, des d'una perspectiva municipal, pot ser un potent instrument per fomentar la cohesió social i, alhora, un incentiu per a la promoció econòmica del territori, en la línia de la sostenibilitat cultural i la qualitat de vida. Però aquesta opció instrumental dels usos i funcions del patrimoni, perfectament legítima, no pot amagar la significació social que comporta treballar sobre els espais de la memòria: espais físics –el paisatge urbà– i espais simbòlics –les vivències, els records, les percepcions–. En aquest sentit, les actuals tendències que vinculen oci i cultura com a expressions diferents d'un mateix discurs comporten, sovint, una mercantilització del producte patrimonial no exempta de perills. Cal no caure en el parany de convertir la memòria en un element exclusiu de consum. Cal rebutjar les polítiques culturals aferrades a l'espectacle i al consum.

El desenvolupament a través del patrimoni cultural no té només un efecte equilibrador davant les dificultats d'altres sectors econòmics tradicionals, ans al contrari, pot esdevenir un veritable eix d'innovació econòmica, sobretot en l'àmbit rural o en les poblacions petites. Es tracta de posar en xarxa les iniciatives locals que cerquen la creació d'un desenvolupament econòmic sostenible a partir dels efectes d'arrossegament que la valoritza-

ció dels recursos patrimonials té sobre altres sectors: el turisme, l'activitat industrial/artesanal tradicional de qualitat, els edificis, els llocs de treball relacionats amb la millora de la qualitat de vida i l'entorn.

L'escenari local és el marc idoni per al desenvolupament de projectes de dinamització del patrimoni cultural, tot potenciant la cooperació entre el sector públic i el privat, i reforçant la capacitat de l'Administració local o regional d'actuar com a catalitzador de tots els interessos. El museu territorial és el que està en millor posició per abanderar la reconversió del sector patrimonial que haurà de permetre transformar el que fins ara han estat els productes patrimonials clàssics de finalitats exclusivament simbòliques en veritables serveis públics de qualitat adreçats al conjunt dels ciutadans.

Jornada Museus i Patrimoni cultural als municipis. [Document de treball]. Terrassa, 12 de desembre de 1997. Federació Municipis de Catalunya, 1997.

LLEVOT, Antoni. *Zón Congrés de Municipis de Catalunya. Document sobre les Jornades "Cultura i municipi" organitzades per la FMC.* 16/10/2001. [en línia].
<URL:<http://www.2comu.org/cat/forums/primer/msg00038.html>.>

Llibre Blanc de la Cultura a Catalunya. Un futur per a la cultura catalana. Barcelona: Edicions 62, 1999

MAR CET, Roger; PARDO, Jordi; SOLIAS, Josep Maria. «Reflexions a l'entorn dels museus de gestió local». A *Revista de Museus*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987.

Museus de Sabadell. «La gestió del patrimoni i els museus locals». A *Informatiu* núm. 5. Sabadell: Museus de Sabadell, 1998.

PARÈS, Fina. «Els museus de Catalunya, entre la redefinició i la sistematització». A *Revista de Girona*. Girona: Diputació de Girona, juliol-agost 1993, núm. 159.

RUEDA, Josep Manuel. *Conservar i gestionar el patrimoni des dels museus de petit territori.* Conservar i gestionar el patrimoni des dels museus. Girona 19 i 20 d'octubre 1995. Girona: Universitat de Girona, 1995

SOLÀ, Xavier. «El patrimoni cultural des de l'administració local: significat i solucions», a *Cultura i poder local. Reflexions i propostes des de la Taula de Regidors de Cultura dels municipis de la província de Barcelona.* Barcelona: Pagès ed. i Diputació de Barcelona, 2000.